

3. Державний архів Волинської області, ф. 389, оп. 1., спр. 2.
4. Державний архів Волинської області, ф. 389, оп. 1, спр 4.
5. Державний архів Волинської області, ф. 389, оп. 1., спр. 33.
6. Державний архів Волинської області, ф. 389, оп. 2., спр. 2.
7. Державний архів Волинської області, ф. 389, оп. 2., спр. 8.
8. Державний архів Волинської області, ф. 389, оп. 2., спр. 9.
9. «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. і матеріалів / за ред. В. К. Барана. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – 196 с.
10. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій та ін. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 6. – 784 с.
11. Кучерепа М. Ковельська повітова «Просвіта» імені Лесі Українки та просвітянський рух у селі Сераховичі в міжвоєнний період / М. Кучерепа, О. Суцук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сераховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії : наук. зб. – Вип. 53. – Луцьк, 2015. – С. 84–89.
12. Савчук Б. П. Волинська «Просвіта» / Б. П. Савчук. – Рівне : Вид. фірма «Ліста», 1996. – 154 с.
13. Теодорович Н. И. Волинь въ описании городовъ, местечекъ и сель. – Т. 5 : Ковельський уездъ / Н. И. Теодорович. – Почаєвъ, 1903. – 560 с.
14. Філіпович М. Б. Луцька «Просвіта». 1918–1935 рр. / М. Б. Філіпович. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 240 с.

Трофимук-Кирилова Татяна, Чибирак Светлана. Культурно-художественная и просветительская деятельность библиотеки-читальни в городке Мацейв Ковельского уезда Волинского воеводства (1920–1930-е гг.). В статье проанализирована история возникновения и функционирования библиотеки-читальни Ковельского общества «Просвіта» в Мацейове в 1920–1930-х гг. В исследовании охарактеризованы правовые основы, на которых базировалась работа просветительской библиотеки-читальни, а также показана роль местной элиты в популяризации украинской культуры. Отдельно освещена музыкально-театральная деятельность членов разных секций библиотеки-читальни, а именно: организация и постановка спектаклей, концертов, шевченковских академий, детских праздников. В публикации раскрыты и другие виды работы просвітян: чтение рефератов и лекций о известных украинских писателях и их произведениях, сбор книг, денег для детей-сирот и на культурно-образовательные цели.

Ключевые слова: «Просвіта», библиотека-читальня, театральная деятельность, Мацейовская гмина, Ковельской уезд.

Trofimuk-Kyrylova Tetyana, Chybyrak Svitlana. Cultural and Art and Educational Activities of Atheneum in Maciejewe of the Kovel District Volyn Province (1920–1930). The article deals with the history of origin and functioning the atheneum of Kovel partnership «Prosivta» in Maciejewe during 1920–1930. This study characterizes the legal foundations upon which the work of educational atheneum was based. Besides the role of the local elite in popularization of Ukrainian culture is shown. The musical and theatrical activities of members of different sections of the atheneum are separately highlighted, for example: the organization and staging the performances, concerts, Shevchenko's academies, children's parties.

Another kinds of work of the members of «Prosivta» are disclosed in this publication: reading the abstracts and lectures about the famous Ukrainian writers and their works, the collection of books, money for orphans and for cultural and educational purposes.

Key words: «Prosivta», library's reading room, theatrical activity, Maciejewski gmina, Kovel district.

УДК 94(477.82-22)«192/193»:[061.2:008:37]

Оксана Суцук

Діяльність осередків товариства «Просвіта» в селах Грабове та Сераховичі Ковельського повіту на Волині (20–30-ті рр. ХХ ст.)

У статті всебічно досліджено, проаналізовано та узагальнено процес становлення й особливості діяльності сільських осередків товариства «Просвіта» на території Ковельського повіту та на прикладі вивчення історії просвітянських гуртків сіл Сераховичі й Грабове з'ясовано їх внесок у національно-культурне відродження регіону у 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: просвітянський рух, польська влада, товариство «Просвіта», просвітянський осередок, гурток, національно-культурне відродження.

© Суцук О., 2016

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливою складовою частиною процесу національного самоутвердження, формування національної ідентичності волинян в умовах бездержавності у 20–30-х рр. XX ст. були культурно-громадські товариства «Просвіта». Створенні міські та сільські осередки «Просвіт» активізували розвиток регіону в економічній (поширення кооперативного руху), політичній (участь просвітян у боротьбі за політичні права й свободи в українських представництвах органів державної влади II Речі Посполитої), культурно-просвітницькій (подолання неписьменності, створення українських навчальних закладів, популяризація набутків української культури) сферах. Тому дуже важливе комплексне вивчення роботи просвітянських філій на прикладі окремо взятого гуртка, оскільки дасть змогу з'ясувати, наскільки вагомий внесок просвітян у розвиток місцевої громади, розуміння важливості та перспективи їхньої діяльності в суспільно-політичному житті Волині в зазначений період.

Актуальність теми визначається також потребою детального й комплексного вивчення процесу становлення та діяльності саме сільських просвітницьких товариств у 20–30-х рр. XX ст. на Волині.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед науковців, які вивчали просвітницьку тематику на Волині, потрібно відзначити праці В. Борщевича [3], І. Зуляка [17], М. Кучерепи [18;19], Б. Савчука [20], М. Філіпович [23] та ін. Однак вони звертали свою увагу на характеристику міських «Просвіт», і лише побіжно згадували про сільські. Тоді як дослідження специфіки функціонування «Просвіт» на селі є маловивченими.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі об'єктивного аналізу архівних джерел усебічно дослідити та узагальнити процес становлення й особливості діяльності сільських «Просвіт» на території Ковельщини та на прикладі вивчення історії просвітянських гуртків сіл Сереховичі й Грабове з'ясувати їхній внесок у національно-культурне відродження регіону у 20–30-х роках XX ст.

Для реалізації мети визначено такі **завдання**: простежити розвиток просвітницького руху на території Ковельського повіту Волинського воєводства; розкрити специфіку організації та функціонування сільських просвітницьких осередків; вивчивши гурткову діяльність «Просвіти» в селах Грабове й Сереховичі, з'ясувати вплив просвітян на розвиток національної самосвідомості місцевого населення Ковельщини в зазначений період.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У міжвоєнні роки одними з перших на Волині стали функціонувати повітові просвітянські організації в Кременці, Луцьку, Володимирі-Волинському, Дубні, Рівному, Ковелі [20, с. 35]. Зокрема, Ковельська повітова «Просвіта» заснована та вписана до реєстру Спілок і товариств інспекторату народоустановного 14 червня 1920 р. Як цілісна структура з єдиним центром у місті Ковелі вона входила у всеукраїнську просвітянську громаду, яку очолювала *«матір усіх Українських Просвіт»* – *«Львівська Просвіта»*. Основна мета Товариства полягала в намаганні *«просвіщати народні маси світлом доброї науки та через знання повести суспільство до кращого громадського життя»* [16, арк. 2]. Для її досягнення на просвітянські організації покладали такі завдання:

- відкривати книгарні, читальні, бібліотеки та інші установи;
- організувати школи для дорослих і дітей, запроваджувати різноманітні навчальні курси, запрошувати для лекцій учителів лекторів, а також інструкторів-фахівців;
- започатковувати допомогові та благодійні фонди для допомоги постраждалим від стихійних лих й у навчанні бідним учням;
- видавати газети, часописи, книжки та брошури з додержанням відповідних приписів закону;
- збирати, перераховувати, охороняти пам'ятки минулого, речі, історичні будинки й узагалі народне добро;
- закладати сирітські притулки, дитячі садки та проводити дитячі вечорниці;
- ставити аматорські вистави, концерти, співи й літературні вечорниці-бесіди;
- створювати філії в окрузі діяльності Товариства.

Одним із фундаторів та головою Ковельської «Просвіти» був Микола Косач (1884–1937 рр.) – відомий громадський діяч, молодший брат Лесі Українки. Саме за його ініціативою Товариству присвоєно ім'я Лесі Українки. Крім того, він надав безвідсоткову позичку для діяльності цієї організації в розмірі 5 тис. марок [21]. 3 1927 р. Головою Ковельської «Просвіти» обрано Самійла Підгірського (1888–1944 рр.) – відомого адвоката, посла Польського сейму (1923–1927 рр.), голову Української парламентської репрезентації [18, с. 615].

Ковельська «Просвіта» мала свій статут, затверджений начальником Волинського округу Цивільного управління земель Волині й фронту Подільського та мала чітко побудовану структуру. Так,

усіма справами Ковельської повітової «Просвіти» керувала Рада, яка збиралася раз на тиждень. Вона була відповідальною перед загальними зборами й складалася не менше як із п'яти членів і трьох їхніх заступників, які вибиралися на три роки. Члени ради з-поміж себе вибирали голову, заступника, секретаря та скарбника [16, арк. 4–4зв.].

Щоб краще виконати свої завдання, Товариство в організаційному плані поділялося на секції. У Ковельському товаристві їх було п'ять: 1) організаційна (керівник – С. Підгірський); 2) шкільно-лекційна (керівник – П. Миселюк); 3) бібліотечна (керівник – В. Оксюк); 4) добродійно-гуманітарна (О. Підгірська); 5) літературно-мистецька (А. Олексюк). Остання поділялася на підсекції: драматична (керівник – М. Блащаневич), хорова (керівник – Я. Братко), музична (керівник – А. Тишецький) [9, арк. 1].

Кожен член «Просвіти» повинен був записатися до однієї з цих секцій і дієво в ній працювати. Кожна секція мала скласти свій статут і план роботи на кожен рік. Просвітянський рік починався з 1 жовтня поточного року.

Членом Товариства міг бути кожен, без різниці в соціальному становищі, по досягненню ним 21-го року, незалежно від того, чи брав він участь в інших товариствах (окрім учнів шкіл). При написанні заяви на вступ кожен бажаючий мав заручитися підтримкою вже прийнятих у Товариство членів, які б гарантували спроможність новачка дотримуватися статутних зобов'язань. Загальні збори мали право виключати членів Товариства, коли вони не виконували покладених на них обов'язків, зазначених статутом, шкодили Товариству та взагалі вчиняли проти його інтересів, згідно з рішенням не менше 2/3 присутніх на зборах членів [16, арк. 3].

Членський внесок для всіх просвітян, де б вони не мешкали, чи в повітовому осередку, чи в містечках і селах, був однаковий, на той час у розмірі 1 злотий. Рахунки членських внесків проводила канцелярія. Загалом, кошти Ковельського товариства «Просвіта» складали, окрім зазначених членських внесків, пожертви та допомоги приватних осіб і товариств, доходи від продажу книжок та інших виробів просвітян, доходи з концертів, вистав, лекцій, бібліотек тощо [16, арк. 3].

Із кожним роком до «Просвіти» долучалися нові члени. Зокрема, станом на 1925 р. у Ковельському товаристві «Просвіта» імені Лесі Українки нараховувалося 840 осіб, у 1926 р. – 2060 осіб, а до 15 жовтня 1927 р. – уже 3443 українці [11, арк. 1]. І вже на 1927–1928 рр. регіон дуже швидко прикрився густою мережею філій Товариств, які створювалися в селах і містечках [1, с. 76].

Розуміючи важливість розвитку просвітянського руху на місцях, повітовий осередок намагався структурувати роботу філій і чітко регламентувати їхню роботу. Так, згідно з організаційним статутом Ковельської повітової «Просвіти», гурток у селі чи містечку міг створюватися лише за наявності серед місцевих жителів 12 членів «Просвіти». Щороку в серпні просвітянський гурток проводив свої загальні збори, де вибирав раду гуртка (голову, писаря й скарбника), установлював розмір внеску на свої потреби (так званий гуртковий просвітянський внесок), постановляв про відкриття у своєму селі бібліотеки-читальні або обговорював поточні справи. Рада гуртка зобов'язана була виконувати рішення ради «Просвіти» і її загальних зборів. Якщо ж рада гуртка не послуhalася наказу ради «Просвіти» й не скликала загальних зборів, то винні члени гурткової ради підлягали карі – виключенню з членів «Просвіти». Загальні збори гуртка скликали один раз на рік і проводили під керівництвом члена ради «Просвіти» [9, арк. 8–9 зв.].

Голови гурткових рад раз на рік, а саме у вересні місяці, змушені були з'являтися до Ковеля на Повітову просвітянську конференцію. На ній обговорювалися питання поширення та покращення просвітянського руху на місцях, виявлялися недоліки в роботі й обмірковувалися способи їх вирішення. А всі вимоги просвітянського гуртка до ради «Просвіти» повинні були викладатися письмово за підписом двох членів ради гуртка [9, арк. 9 зв.].

Щороку з усіх своїх доходів, крім гурткового просвітянського внеску, гурток повинен вносити до каси повітової «Просвіти» 25 % своїх коштів. Останні формувалися не лише зі щорічних внесків, а й «зароблялися» гуртківцями різноманітними театральними постановками, спроданими власними виробами на кооперативних святах, шедруваннями та колядуваннями тощо. Для уведення своїх рахунків просвітянській гурток вів прибуткову касову книгу й течку видаткових рахунків, а також інше діловодство [9, арк. 10].

Усі члени просвітянського гуртка зобов'язані бути присутніми на загальних зборах Ковельської повітової «Просвіти», що відбувалися раз на рік у січні місяці. У випадку закриття чи ліквідації просвітянського гуртка вся канцелярія, його грошові рахунки та майно останній раді гуртка потрібно було здати раді повітової «Просвіти» [9, арк. 10 зв.].

Так, у селі Сераховичі у 1927 р. створено просвітянський гурток. Його організували перші місцеві просвітяни, брати Бондарчуки – Іван [6, арк. 4 зв.] та Ісак [4, арк. 47], які ще в 1925 р. вступили в

Ковельське повітове товариство «Просвіта» імені Лесі Українки. Саме вони розгорнули широку діяльність щодо залучення до просвітянського руху своїх односельчан і створення просвітянського осередку-гуртка. Загалом упродовж 1926–1927 рр. їм удалося загітувати до лав просвітян 15 мешканців Серахович. Серед них – Сезоник Полікарп, Сагаль Степан Гордійович (1923 р. н.), Олександрук Сергій (Стратон), Білоус Григорій Юхимович (1897 р. н.), Оніщук Іон Гордійович (1903 р. н.), Солов'ян Іван Іванович (1895 р. н.), Сметюх Мірик Остапович (1904 р. н.), Ярощук Федір Кіндратович, Кошелюк Олексій Мефодійович (1906 р. н.), Білоус Дем'ян, Балюк Іван Панфілович (1893 р. н.), Шимчук Сидор, Лещук Маркіян [13, арк. 39].

Головою просвітянського гуртка обрано Івана Пилиповича Бондарчука, секретарем – Григорія Юхимовича Білоуса, скарбником – Івана Панфіловича Балюка [8, арк. 60].

Після організаційного оформлення гуртка, просвітяни села Сераховичі взялися до відкриття бібліотеки-читальні. Згідно зі статутом Ковельського повітового товариства, щоб відкрити бібліотеку-читальню, рада гуртка повинна була подати заяву до ради повітової «Просвіти», де потрібно було зазначити місце її створення й вибрати відповідального перед місцевою владою за її діяльність. Із таким проханням і звернулися сераховичани 10 березня 1927 р. до Ковельського товариства «Просвіти» імені Лесі Українки. Бібліотеку-читальню планували відкрити в хаті Гриця Білоуса. Завідувачем бібліотеки обрано Івана Бондарчука, бібліотекарем – Григорія Білоуса, а секретарем – Івана Балюка [8, арк. 34]. Рада товариства «Просвіти» 14 березня 1917 р. надіслала до старости Ковельського повіту повідомлення про намір відкрити бібліотеку в Сераховичах й офіційно оголосила про цю подію сільським просвітянам [8, арк. 60–61]:

«Рада Ковельської Повітової ПРОСВІТИ цим повідомляє ВАС, що згідно § 3 Статута Ковельської Повітової Просвіти затвердженого Начальником Волинського Округа Цивільного Управління земель Волині і фронту Подільського і вписаного до реєстру Спілок і товариств Інспекторату Народовостового 5.0 під ч.8, дня 14-го червня 1920-го року відкриває БІБЛІОТЕКУ – ЧИТАЛЬНЮ ПРОСВІТИ, в Вашому селі Сераховичах. Повідомлення про відкриття Бібліотеки – Читальні до Ковельського Староства послане 14.III.1927 р. ч. 678/27».

Ініціативна та бурхлива робота просвітян спонукала до збільшення кількості членів осередку. До 1928 р. до гуртківців приєдналися Балюк Антон Дем'янович (1893 р. н.), Білоус Остап Трохимович (1928 р. н.), Гарбарчук Василь Юхимович (1928 р. н.), Денисюк Панас Дем'янович (1885 р. н.), Сагаль Антон Гордійович (1900 р. н.), Качинські Михайло (1897 р. н.) та Сергій (1904 р. н.) Бенедиктовичі, Сагаль Терентій Матвійович (1902 р. н.) [5, арк. 87, 114; 10, арк. 10, 221].

Загалом за час свого існування Сераховицька бібліотека-читальня нараховувала 46 книг. Популярністю читачів користувалися книги «Українська державність», «Син України», «Борці за правду», «Як Москва нищила Україну», «Оповідання про славне військо запорозьке» [19, с. 17]. Крім того, 15 січня 1928 р. у селі відбулась аматорська вистава під назвою «Борці за мир» [12, арк. 1, 46–47 зв.].

Не меншою активністю в розвитку просвітницького руху відзначилися й жителі села Грабове. Першими, хто в 1925 р. написав заяви на вступ до Ковельської «Просвіти», були Кондратюк Антін (1898 р. н.) та Оніщук Іван. Згодом, у 1926–1927 рр., у селі утворився повноцінний просвітянський осередок, до якого входили (окрім згаданих): Балюк Ананій, Сагалі Макар, Гнат та Олексій, Теретятко Григорій, Карпуки Гриць і Спиридон, Онищуки Юрко, Василь та Георгій, Ісюки Марко і Максим, Моніч Ананій і Каленик, Ревонюк Трохим [14, арк. 3].

Важливою дієвою частиною осередку була створена секція «Рідна школа». Її діяльність зорієнтована на всебічний розвиток українського державного й приватного шкільництва, активно протидіючи тогочасній державній політиці, спрямованій на колонізацію освіти. Обов'язком кожного члена Грабівського повітового осередку було підтримувати, у тому числі й фінансово, розвиток секції «Рідна школа». Зокрема, при вступі нові члени «Просвіти», окрім сплати внеску (1 злотий), добровільно сплачували також від 20 до 50 грош на «Рідну школу» [15, арк. 116, 126]. За ці кошти організовувалися дитячі вистави, поширювали україномовні книги, навчальну літературу, канцтовари.

Ковельська повітова «Просвіта» намагалася розвивати свої філії та осередки на місцях. Крім книг, ковельські просвітяни активно поширювали українську пресу. Діячі «Просвіт» значну увагу приділяли усній пропаганді. Вони виступали перед сільським населенням із лекціями, рефератами, доповідями на різну тематику, організовували збір продуктів, насіння й збіжжя для потерпілих від граду та навіть брали участь у впорядкуванні місць захоронень українських січових стрільців, підтримували зв'язки з пластовим рухом [7, арк. 41].

Багато уваги члени Ковельського товариства приділяли піднесенню національної свідомості волинян: проводили урочистості, присвячені пам'яті Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, дні української книги, щорічні свята «Просвіти». Особливого значення надавали відзначенню шевченківських днів. Окрім того, у самих просвітянських гуртках ушанування Т. Шевченка намагалися поширити в усіх сільських і міських школах, незалежно від кількості українських учнів у них [7, арк. 77].

Важливу увагу просвітяни приділяли розвитку кооперації, що викликало значне зацікавлення «Просвітою» серед селян. Адже, завдяки навчальним курсам із початків кооперації, українські селяни мали змогу здобути необхідні знання для економічного розвитку власних господарств. Так, у 1927 р. у Ковельському повіті організовано 99 відчитів (лекцій), у самому місті Ковелі – шість (загалом 105) [11, арк. 1]. Для проведення лекцій, виступів запрошували відомих адвокатів, іноземних інструкторів та інженерів. Просвітяни організовували також кооперативні свята [17, с. 446].

Поза увагою «Просвіт» не залишалася боротьба за українізацію православної церкви У багатьох селах філії товариств вимагали відправлення Служби Божої українською мовою [3, с. 126]. Так, голова Ковельського товариства 5 березня 1926 р. звертався до священника із Села Сереховичі, щодо його участі у вшануванні пам'яті роковин смерті Тараса Шевченка та прохав відслужити панахиду українською мовою: «*Сподіваємось ще Всечесний Пан-Отець не відмовиться й гідно і урочисто це свято зарепрезентує*» [7, арк. 96].

Така активність просвітянського руху в повіті й у селах, зокрема, не могла не схвилювати польських властей. Адже з перших днів існування на Волині «Просвіт» польська адміністрація неприхильно ставилася до їхньої діяльності. Різними заборонами та репресіями вона стримувала розвиток українських культурно-просвітницьких організацій. Влада відмовлялася реєструвати філії, забороняли вистави, виступи українських хорів.

Проти репресивної політики воєводської адміністрації рішуче протестували як відомі діячі повітової організації, так і місцеві активісти. Яскравий приклад цього – розгін поліцією, за доносом польських вчителів, просвітян у селі Старі Кошари в 1927 р. Тоді українські селяни зібрались у бібліотеці «Просвіти» для освітньої лекції, а представник польської поліції взявся розганяти їх, звинувачуючи у нелегальному зібранні та лякаючи арештами. За цим випадком голова ради Ковельського товариства «Просвіти» Самійло Підгірський звернувся до Ковельського повітового Староства з вимогою розібратися та зауважив, що таких випадків уже було багато, а тому «просимо про видання відповідного розпорядження про те, що Функціонарі Поліції Панствової не можуть мішатися до справ ОСВІТИ, без особливих на це від пана Старости розпоряджень» [7, арк. 16].

Проте до подібних протестів української громадськості влада не прислухалась. Поліція й надалі заарештовувала активістів, робила обшуки в читальнях, нищила їхнє майно. Особливо посилилися репресії щодо «Просвіт» після прибуття на Волинь воєводи Г. Юзевського. Місця для них у «волинській програмі» нового воєводи не залишались. Уважаючи культурно-освітнє товариство «Просвіта» за політичну експозитуру українського націоналізму Галичини, Юзевський повів із ними нещадну боротьбу. У першій половині 1928 р. діяльність «Просвіт» була заборонена, майже припинили свою роботу бібліотеки-читальні та гуртки в селах Сереховичі й Грабове.

Своє майно Ковельська повітова «Просвіта» передала материнському товариству у місті Львові. У цілому з 1928 до 1936 р. ліквідовано 630 осередків товариства, у яких нараховувалося 17 700 членів [19, с. 23]. Окремі активісти-просвітяни не припинили своєї діяльності й намагалися навіть у таких умовах реалізувати всі можливості щодо відстоювання національно-культурних інтересів українців. Так, Іван Бондарчук, один з організаторів Сереховицької «Просвіти», у 1939 р. був обраний волинянами депутатом Польського сейму. Родина Івана Балюка, скарбника того ж осередку, довгий час зберігала як сімейні реліквії, книги просвітян [22]. Члени родин Ісюків та Оніщуків із Грабівського просвітянського гуртка під час Другої світової війни були активними учасниками українського національно-визвольного руху під проводом ОУН, УПА [2].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Свою основну місію «Просвіти» виконали. Завдяки їхній діяльності значно підвищились освітній, культурний, економічний рівень волинян. Просвітянські гуртки, бібліотеки-читальні були місцем не лише отримання освіти, а й стали центрами українського національно-патріотичного виховання серед місцевого населення (особливо в селі), культурним осередком збереження національної гідності та єдності народу. На прикладі історії функціонування осередків у селах Сереховичі та Грабове, можна чітко простежити еволюцію й поетапність форм і методів діяльності «Просвіти» від ліквідації неписьменності до створення власними силами

навчальних закладів; від співпраці з урядом – до повної конфронтації у випадках зловживання владою щодо відкриття українських шкіл, заборони навчання рідною мовою, утиску та приниження вчителів-українців тощо.

Джерела та література

1. Атлас історії культури Волинської області [Карти] / [редкол. : Ф. В. Зузук (відп. ред.) та ін.]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – 112 с.
2. Бондарчук А. Трагедія повстанської матері / Андрій Бондарчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сереховичі та Старовижівщина у світовій та українській історії : зб. наук. пр. за матеріалами ЛШ всеукр. іст.-краєзнав. конф., 20 трав. 2015 р., смт Стара Виживка – с. Сереховичі. – Вип. 53. – Луцьк, 2015. – С. 18–23.
3. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві роки XX ст.) : монографія / Володимир Борщевич. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 254 с.
4. Державний архів Волинської області, ф. 389, Ковельское повитовое общество «Просвита», оп. 1, спр. 1. Заявление жителей Ковельского повета о принятии в члены «Просвиты» от «А» до «В». Нач. 30 января 1920 г. – окон. февраль 1928 г., 220 арк.
5. Там само, спр. 8. Заявление жителей Ковельского повета о вступлении в члены «Просвиты» от «Г» до «Д», май 1920 г. – февраль 1928 г., 189 арк.
6. Там само, спр. 14. Книга учета членов Ковельского общества «Просвита», т. 1, нач. 12 февраля – окон. 27 декабря 1925 г., 160 арк.
7. Там само, спр. 28. Переписка со старостом о разрешении проведения собраний, семейных вечеров, поставок, уличного сбора пожертвованных для потерпевших при наводнении и список членов «Просвиты», 23 апреля – 28 ноября 1927 г., 161 арк.
8. Там само, спр. 34. Заявления жителей и разрешения староства об открытии библиотек-читален. Нач. 9.12.1925 – ок. 15.02.1928 г., 68 арк.
9. Там само, спр. 54. Статут повітової «Просвіти» і організаційної секції, та звіти про діяльність секції, 11 арк.
10. Там само, спр. 64. Заявлення жителів Ковельського повета о вступлении в члены «Просвиты», «Г», нач. 1926 – окон. 1928 г., 248 арк.
11. Там само, спр. 71. Годовой отчет о деятельности Ковельской поветовой «Просвиты» за 1927 год, 4 арк.
12. Там само, спр. 88. Книга учета поставок и тем лекций проводимых обществом в селах повета., 48 арк.
13. Там само, спр. 107. Списки членов поветовой «Просвиты» и филиалов, 41 арк.
14. Там же, спр. 136. Списки членов «Просвита» по фамилиям, 6 арк.
15. Там же, спр. 139. Заявления жителей Ковельского повета о принятии в члены «Просвиты», от «А» до «Б», 173 арк.
16. Там само, оп. 2, спр. 1. Статут культурно-освітнього товариства «Просвіта» в м. Ковелі, 8 арк.
17. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. С. Зуляк. – Тернопіль : Воля, 2005. – 946 с.
18. Кучерепа М. Посол українського народу (Самійло Підгірський) / Микола Кучерепа // Реабілітовані історією : у 27 т. Волинська область / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України НАН України [та ін.] ; авт. кол. М. М. Кучерепа [та ін.]. – Київ ; Луцьк, 2010. – Кн. 1. – С. 615–620
19. Кучерепа М. «Просвіти» на Волині у міжвоєнний період (20-ті – початок 30-х років XX ст.) / Микола Кучерепа // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. і матеріалів / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; за ред. В. К. Барана. – Луцьк, 2001. – С. 11–23.
20. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1996. – 149 с.
21. Семенюк А. Невідомий Косач / Анатолій Семенюк // Вісті Ковельщини. – 2013. – 23 трав.
22. Фіалко Л. Святині повертаються із забуття / Любомир Фіалко // Вісті Ковельщини. – 2013. – 28 трав.
23. Філіпович М. Статутні документи Луцької повітової «Просвіти» / Мирослава Філіпович // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне : зб. наук. ст., док. і матеріалів / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки ; за ред. В. К. Барана. – Луцьк, 2001. – С. 81–92.

Сузук Оксана. Деятельность ячеек общества «Просвита» в селах Грабово и Сереховичи Ковельского уезда на Волини (20–30-е гг. XX в.). В статье всесторонне исследуется процесс развития просветительского движения на территории Ковельского уезда Волинского воеводства в 20–30-х гг. XX в. и обобщается процесс становления и особенности деятельности сельских ячеек общества «Просвита». Анализируются устав уездного общества, направления и методы его работы, а также организационные документы филиалов, исследуется их взаимосвязь с уездной организацией, отмечаются особенности взаимоотношений низовых местных организаций с органами польской власти. На примере изучения истории просветительских кружков сел Сереховичи и Грабово выясняется их вклад в национально-культурное возрождение региона.

Ключевые слова: просветительское движение, польская власть, общество «Просвита», просветительский центр, кружок, национально-культурное возрождение.

Oksana Susuk. The Activity of the Cells of the Society «Prosvita» in the Villages Hornbeam and Terehovich Kovel District in Volhynia (20–30-ies of the XXth Century). The article comprehensively examines the development of educational movement in the territory Kovalskogo County of Volyn province in the 20–30-ies of XX St. and summarizes the process of formation and features of the rural cell of the society «Prosvita». The author analyzes the Charter of a district society, directions and methods of work and organizational documents of the subsidiaries, explores their relationship with the County organization, said relations grass-roots local organizations with the authorities the Polish authorities. By studying the history of the educational circles i Terehovich villages Hornbeam, explains their contribution to national-cultural revival of the region.

Key words: educational movement, the Polish government, society «Prosvita», educational center, circle, national-cultural revival.

УДК 329.7(477)

Вікторія Волошенко

«Просвіти» й уявлення про «поживну» літературу для народу в українській публіцистиці Наддніпрянщини на початку ХХ ст.

У статті на основі публікацій в українських періодичних виданнях початку ХХ ст. зроблено спробу проаналізувати винесені на суспільне обговорення компоненти й варіації уявлень про «поживну» літературу для народу українських діячів, дотичних діяльності «Просвіт» Наддніпрянщини (1906–1916 рр.)

Ключові слова: «Просвіта», Наддніпрянська Україна, український народ, діячі українського національного руху, література для народу.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зі зняттям заборон з українського слова в 1906 р. для діячів українського національного руху Наддніпрянщини відкрилася довгоочікувана можливість більш вільного продовження роботи зі створення, відібрання, видання й поширення «літератури для народу» («народної» / «популярної»). В особистому спілкуванні та на шпальтах української періодики розгортається обговорення призначення, змісту й суспільної корисності («поживності») такої літератури, конструюються її значення – утілені в життя й ті, що так і залишилися мисленневими конструкціями. Фокусом дискусій стає діяльність осередків «Просвіти» (1906–1916) як основного об'єкта відповідних очікувань та дієвої активності української громадськості, конкуруючої з представниками іонаціональних ідейних течій за право формування національної, культурної й політичної ідентичності широких верств населення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми репертуару та тематики видань «Просвіти» піднімалися в узагальнюючих працях з історії товариства [9; 16; 18; 29] і спеціальних дослідженнях у межах висвітлення книговидавничого, лекційно-бібліотечного й педагогічного напрямів його діяльності, питання про умови налагодження роботи різних його осередків [8; 13; 14; 27]. Книгознавець М. Люзяк указала на роль «Просвіти» в становленні української науково-популярної книги, виробленні її жанрів, форм і методів, національно-політичний характер цієї діяльності [17, с. 333].

Формулювання мети й завдань дослідження. У цій статті на основі публікацій в українських періодичних виданнях початку ХХ ст. зроблено спробу дослідити винесені на суспільне обговорення компоненти й варіації уявлень про «поживну» літературу для народу в українських діячів, дотичних до діяльності «Просвіти». Центральне місце в розгляді відведено аналізу публікацій, у яких відбиваються уявлення інтелектуалів, концентрованих навколо київського товариства (1906–1910), діячам якого у видавничій сфері вдалося зробити більше, ніж представникам будь-якої іншої з «Просвіт» Наддніпрянщини: за неповних чотири роки переглянули понад 100 рукописів, видали 36 брошур у 170 000 екземплярах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Свій досвід у роботу «Просвіти» в м. Києві привнесли досвідчені спеціалісти з видання української книги на чолі з Борисом Грінченком: співробітники «Віку», «Благодійного товариства для видання загальнокорисних та дешевих книжок» у Петербурзі, громад, Київського товариства грамотності, серед них – М. Левицький,